

maakt ruimte voor onderwijs

MODULEHANDLEIDING

GRAMMATICA 3F

Inleiding	2
Doelgroep	2
Rubriekenoverzicht	3
De rubrieken toegelicht	6
Rubriek A: Zelfstandig naamwoord en lidwoord	6
Rubriek B: Werkwoord	6
Rubriek C: Bijvoeglijk naamwoord, bijwoord, telwoord	7
Rubriek D: Voornaamwoorden	7
Rubriek E: Voorzetsel, voegwoord, tussenwerpsel	8
Rubriek F: Structuur van zinnen en zinsdelen	8
Rubriek G: Gezegde	9
Rubriek H: Onderwerp	9
Rubriek I: Lijdend en meewerkend voorwerp	10
Rubriek J: Bijwoordelijke bepaling en voorzetselvoorwerp	10
Rubriek K: Bepaling van gesteldheid	11
Rubriek L: Alle woordsoorten	11
Rubriek M: Alle zinsdelen	12
Achtergrondinformatie	13
Achtergronden van Grammatica 3F	13
Drempels	13
Domeinen	13
Taalbeschouwing volgens de commissie Meijerink	14

Inleiding

Numo is een online leermiddel waarmee leerlingen de basisvaardigheden van Nederlands, rekenen/wiskunde, Engels en Duits adaptief kunnen oefenen tot ze het beoogde niveau hebben bereikt.

Adaptief betekent dat het programma zich automatisch aanpast aan het oefengedrag van leerlingen. Is een leerling goed in een vaardigheid, dan gaat hij er met sprongen doorheen. Bij onderdelen waarmee hij moeite heeft, staat het programma langer stil. De leerling krijgt dan extra oefeningen en meer feedback.

Numo kan teruggrijpen op oefenstof van groep 6 van de basisschool. Een leerling die uitblinkt in een vaardigheid, kan doorgaan met oefenen tot 3F- of zelfs 4F-niveau. Dat is de grote kracht van adaptieve software!

Doordat leerlingen met Numo de basisvaardigheden eigen maken, heb jij als docent meer tijd voor andere, leuke dingen, zoals individuele begeleiding, thema-opdrachten, interactieve werkvormen, oefenen met schrijfvaardigheid, projecten rondom rekenen, debatteren en literatuur.

Doelgroep

Grammatica 3F is bedoeld voor leerlingen van havo/vwo en mbo 4. Door de interactieve opzet is het programma geschikt voor onderwijs op maat aan groepen waarin grote niveaoverschillen bestaan. De doelgroep is dus breed. Het programma is geschikt voor zowel allochtone als autochtone leerlingen.

Rubriekenoverzicht

Rubriek	Oefening	Omschrijving van activiteit
Sprongtoetsen	1 Rubriek A t/m E - woordsoorten 2 Rubriek F t/m K - zinsdelen 3 Alle woordsoorten en zinsdelen	Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord.
A zelfstandig naamwoord en lidwoord	1 Soorten zelfstandige naamwoorden 2 Zelfstandige naamwoorden tellen 3 Mieren 4 Zelfstandig naamwoord en lidwoord 5 Verwijzen naar een zelfstandig naamwoord 6 De theorie 7 Zelfstandig naamwoord	Lees de vraag en kies het goede antwoord. Hoeveel zelfstandige naamwoorden zie je in de zin? Typ een aantal. Je ziet een tekst. Wijs alle zelfstandige naamwoorden aan. Lees de vraag en kies het goede antwoord. Lees de vragen en typ de antwoorden. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag en kies het goede antwoord.
B werkwoord	1 Gezonde voeding 2 Werkwoorden en tijden 3 Scheidbaar of niet 4 Wederkerende werkwoorden 5 Zelfstandig werkwoord aanwijzen 6 Koppelwerkwoord stap voor stap 7 De theorie 8 Werkwoorden in zinnen	Je ziet een tekst. Wijs alle werkwoorden aan. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Klik in de rij waar dit woord in hoort. Wijs de woorden aan die verplicht wederkerend zijn. Wijs in de zin aan welk woord een zelfstandig werkwoord is. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vragen en typ de antwoorden.
C bijvoeglijk naamwoord, bijwoord, telwoord	1 Bijvoeglijk naamwoord 2 Sporten 3 Bijwoord in zin 4 Bijvoeglijk naamwoord of bijwoord 5 Soorten bijwoorden 6 Aardbevingen 7 Telwoord 8 De theorie 9 Bijvoeglijk naamwoord, bijwoord, telwoord	Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Je ziet een tekst. Wijs alle bijvoeglijke naamwoorden aan. Lees de vraag en kies het juiste antwoord. Klik in de rij waar dit woord in hoort. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Je ziet een tekst. Wijs alle bijwoorden aan. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord.
D voornaamwoorden	1 Vier voornaamwoorden 2 Persoonlijk of wederkerend 3 Wat is HET? 4 Betrekkelijk voornaamwoord 5 Wederkerend of niet 6 Aanwijzend of betrekkelijk 7 Honden 8 De theorie 9 Alle voornaamwoorden	Lees de vraag, kies het juiste antwoord. In welke rij hoort dit woord? Klik in de goede rij. Lees de vraag en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Wijs de woorden aan die verplicht wederkerend zijn. In welke rij past dit woord? Klik in de goede rij. Je ziet een tekst. Wijs alle voornaamwoorden aan. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord.
E voorzetsel, voegwoord, tussenwerpsel	1 Geluk 2 Voorzetsel of bijwoord 3 Vaste voorzetsels 4 Voegwoord in zin 5 Voegwoorden en verbanden 6 Met tussenwerpsel of niet 7 De theorie 8 Voorzetsel, voegwoord, tussenwerpsel	Wijs alle voorzetsels aan in de tekst. Bevat de zin een bijwoord of een voorzetsel? Klik in de goede rij. Zoek woordgroep en voorzetsel bij elkaar. Wijs in de zin aan welk woord een voegwoord is. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Bevat de zin een tussenwerpsel of is dat niet zo? Klik in de goede rij. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag en kies het juiste antwoord.
F structuur van zinnen en zinsdelen	1 Twee soorten bepalingen 2 Constituenten ontleden 3 Zinnen verdelen 4 Enkelvoudig of samengesteld 5 Neven- of ondergeschikt	Is de bijvoeglijke bepaling een complete zin of niet? Klik in de goede rij. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Verdeel de zin in zinsdelen door de haakjes naar de juiste plaats in de zin te slepen. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. In welke rij hoort deze zin. Klik in de goede rij.

	6 Hoofd- en bijzinnen 7 Structuur herkennen 8 De theorie 9 Structuur van zinnen en zinsdelen	Lees de vraag en kies het juiste antwoord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag en kies het juiste antwoord.
G gezegde	1 Gezegde in korte zin 2 Werkwoordelijk of naamwoordelijk 3 Soorten naamwoordelijke gezegdes 4 Gezegde van langere zinnen 5 De theorie 6 Gezegdes in een tekst	Lees de vraag en kies het juiste antwoord. In welke rij hoort deze zin? Klik in de goede rij. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag en kies het juiste antwoord.
H onderwerp	1 Gezegde en onderwerp 2 Onderwerp afbakenen 3 Onderwerpszin of niet 4 Onderwerp 5 De theorie 6 Onderwerpen in een tekst	Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Wat is het onderwerp van de hoofdzin? Sleep de haakjes naar de juiste plaats. Bevat de zin een onderwerpszin of niet? Klik in de goede rij. Vind de onderwerpen. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag en kies het juiste antwoord.
I lijdend en meewerkend voorwerp	1 Met lijdend voorwerp of niet 2 Actief of passief 3 Overgankelijke werkwoorden 4 Lijdend voorwerp afbakenen 5 Besmettelijke ziektes 6 Meewerkend voorwerp of niet 7 De theorie 8 Direct en indirect object	Bevat de zin een lijdend voorwerp of niet? Klik in de goede rij. Is de zin actief of passief? Klik in de goede rij. Wijs de woorden aan die overgankelijk gebruikt kunnen worden. Wat is het lijdend voorwerp van de hoofdzin? Sleep de haakjes naar de juiste plaats. In sommige zinnen staat een lijdend voorwerp. Wijs ze aan. Bevat de zin een meewerkend voorwerp of niet? Klik in de goede rij. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord.
J bijwoordelijke bepaling en voorzetsel -voorwerp	1 Bijwoordelijke bepaling afbakenen 2 Soort bijwoordelijke bepaling 3 Met of zonder vast voorzetsel 4 Voorwerp of bepaling 5 Gezonde voeding 6 De theorie 7 Bijw. bepaling en voorzetselvoorwerp	Sleep de haakjes naar het begin en het eind van de bijwoordelijke bepaling. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Wijs de woorden aan die een vast voorzetsel hebben. Bevat de zin een voorzetselvoorwerp of een bijwoordelijke bepaling? Klik in de goede rij. Wijs de bijwoordelijke bepalingen aan in deze tekst. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord.
K bepaling van gesteldheid	1 Bij onderwerp of bij lijdend voorwerp 2 Bepaling van gesteldheid aanwijzen 3 Bepaling of voorwerp 4 De theorie 5 Bepaling van gesteldheid	Bevat de zin een resultaat of een terwijl-groep? Klik in de goede rij. Wijs in de zin aan welk zinsdeel een bepaling van gesteldheid is. Lees de vraag, kies het juiste antwoord. Welk woord past op de open plaats? Kies dat woord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord.
L alle woordsoorten	1 Scanners 2 Levensverwachtingen 3 Alle woordsoorten	Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, kies het juiste antwoord.
M alle zinsdelen	1 Allergie 2 Gezond eten volhouden 3 Zinnen ontleden	Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Lees de vraag, lees de antwoorden en klik op het goede antwoord. Kies of typ het juiste antwoord.

De rubrieken toegelicht

Grammatica 3F behandelt alle woordsoorten en zinsdelen die volgens Meijerink c.s. en de SLO geleerd moeten worden om de 3F-drempel te kunnen halen. Elke rubriek behandelt tenminste één deelonderwerp, maar twee van de rubrieken L en M zijn verzamelrubrieken waarin aan de hand van zinnen in een concrete tekst alle woordsoorten (rubriek L) dan wel alle zinsdelen (rubriek M) aan de orde komen. De onderwerpen van Grammatica 3F zijn:

Benoemen van woordsoorten

werkwoorden en werkwoordsvormen
zelfstandig naamwoord en lidwoord
bijvoeglijk naamwoord
bijwoord
telwoord
voornaamwoorden
voorzetsel
voegwoord
alle woordsoorten

Ontleden van constituenten en zinnen

zinnen en zinsdelen
constituenten
onderwerp en getal
gezegde en persoonsvorm
lijdend voorwerp
meewerkend voorwerp
bijwoordelijke bepaling
alle zinsdelen

Hieronder is aangegeven hoe de onderwerpen van Grammatica 3F inhoudelijk zijn ingevuld en wat de theorie is waarvan wordt uitgegaan. Sommige onderwerpen zijn veel gemakkelijker dan andere. Er wordt het een en ander herhaald wat ook in Grammatica 2F al aan de orde kwam. U moet echter in aanmerking nemen dat bij de diagnostische aanpak die wij voorstaan oefeningen alleen tevoorschijn komen als uit de toets blijkt dat een leerling de lesstof niet beheerst. In de eerste oefeningen van een rubriek komt vaak een deel van de lesstof aan de orde, in de laatste oefening wordt álle lesstof van de rubriek behandeld.

Rubriek A: Zelfstandig naamwoord en lidwoord

Zelfstandige naamwoorden noemen concrete zaken als mensen, dieren, dingen en plaatsen, of abstracte zaken als gevoelens, tijd, eigenschappen, gebeurtenissen en denkbeeldige personen of zaken. Stofnamen geven aan van wat voor stof iets gemaakt is. Eigennamen schrijf je meestal met een hoofdletter. De namen van dagen, maanden, windrichtingen en seizoenen zijn een uitzondering. Vormkenmerken van zelfstandige naamwoorden zijn dat er een lidwoord of aanwijzend voornaamwoord voor kan staan en dat ze meestal een meervoud en een verkleinvorm hebben. Stofnamen als hout en zand hebben echter geen meervoud en sommige woorden (onkosten, notulen) hebben alleen een meervoud. Van veel verzamelnamen (kroost, vee) bestaat geen verkleinwoord. Er zijn drie lidwoorden: de, het, een. 'De' en 'het' zijn bepaalde lidwoorden. Je gebruikt ze als duidelijk is over welk zelfstandig naamwoord het gaat. 'Een' is een onbepaald lidwoord. Als je 'een' uitspreekt met een lange ee is het geen lidwoord. De-woorden kunnen mannelijk of vrouwelijk zijn, het-woorden zijn onzijdig. Veel abstracte de-woorden zijn vrouwelijk. De-woorden die eindigen op -heid, -ing, -nis, -tie, -teit zijn vrijwel altijd vrouwelijk. Een werkwoord kan gebruikt worden als zelfstandig naamwoord. In dat geval staat er 'het' of 'dat' voor of je kunt dat ervoor denken. De afdeling bestaat uit zes oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek B: Werkwoord

Een werkwoord geeft aan wat iets of iemand doet of wat er gebeurt. De vorm die in het woordenboek staat noemen we de infinitief. Kenmerkend voor werkwoorden is dat ze vervoegd kunnen worden. Het vervoegde werkwoord in de tegenwoordige of verleden tijd heet persoonsvorm. De ik-vorm die je in de tegenwoordige tijd gebruikt, wordt ook wel stam genoemd. Dat is ook de vorm die wordt toegepast in de gebiedende wijs.

De persoonsvorm van een zin kun je vinden door de zin in een andere tijd te zetten. De vorm die dan verandert, is de persoonsvorm. Een andere manier is de zin vragend maken. Het werkwoord dat voorop komt te staan, is de persoonsvorm. Als een zin in de voltooid tijd staat, gebruiken we de hulpwerkwoorden 'hebben' of 'zijn' als persoonsvorm samen met een voltooid deelwoord. Als een zin in de onvoltooid tijd staat, is er alleen een persoonsvorm met eventueel andere werkwoorden, maar geen voltooid deelwoord. In zinnen met één persoonsvorm is één werkwoord altijd het belangrijkste. Andere werkwoorden zijn hulpwerkwoorden die je weg kunt laten.

In zinnen met een werkwoordelijk gezegde is het belangrijkste werkwoord een zelfstandig werkwoord. In zinnen met een naamwoordelijk gezegde is het belangrijkste werkwoord een koppelwerkwoord. Koppelwerkwoorden zijn: zijn, worden, blijven, lijken, blijken, schijnen, heten, dunken, voorkomen. Een koppelwerkwoord is verbonden met een naamwoord (zelfstandig of bijvoeglijk) of een naamwoordgroep. Bij wederkerende werkwoorden hoort ALTIJD 'zich' of een ander wederkerend woord (me/mij, je, jullie, ons). Zo is 'schamen' wél een wederkerend werkwoord, maar 'wassen' niet. De afdeling bestaat uit acht oefeningen met zes verschillende oefenvormen.

Rubriek C: Bijvoeglijk naamwoord, bijwoord, telwoord

Een bijvoeglijk naamwoord noemt een kenmerk of eigenschap van een zelfstandig naamwoord. Als het vóór het zelfstandige naamwoord staat waar het iets van zegt, dan is het attributief gebruikt. Er kunnen in dat geval verschillende bijvoeglijke naamwoorden achter elkaar staan (het grote, verwaarloosde huis). Als het bijvoeglijk naamwoord verderop in de zin staat, dan hoort het bij het gezegde of het is een afzonderlijke bepaling in de zin. Het bijvoeglijk naamwoord is dan predicatief gebruikt. Een attributief gebruikt bijvoeglijk naamwoord heeft meestal een vorm mét en een vorm zonder e (klein, kleine) en je kunt er een vergrotende en overtreffende trap van maken (klein, kleiner, kleinst). Stoffelijke bijvoeglijk naamwoorden geven aan van wat voor stof iets gemaakt is. Zij eindigen meestal op -en en hebben maar één vorm. Het voltooid deelwoord van een werkwoord kan ook gebruikt worden als bijvoeglijk naamwoord. Het eindigt dan op d(e) of t(e) of op -en.

Bijwoorden hebben altijd maar één vorm. Ze zijn onveranderlijk en vertellen iets van een ander woord dan een zelfstandig naamwoord bijvoorbeeld van een bijvoeglijk naamwoord (die jongen is ERG leuk), van een werkwoord (hij heeft MOOI praten) of van een ander bijwoord (ze kwamen HEEL laat binnen). Je kunt bijwoorden onderverdelen op basis van de informatie die ze geven: bijwoorden van tijd (wanneer het is), bijwoorden van plaats (waar het is), bijwoorden van hoeveelheid (hoeveel het is), bijwoorden van hoedanigheid (wat de gesteldheid van iets of iemand is) en bijwoorden van modaliteit (hoe de spreker/schrijver er zelf tegenover staat). 'Morgen' is een bijwoord van tijd, 'daar' is een bijwoord van plaats, 'weinig' is een bijwoord van hoeveelheid, 'anders' is een bijwoord van hoedanigheid, 'helaas' is een bijwoord van modaliteit.

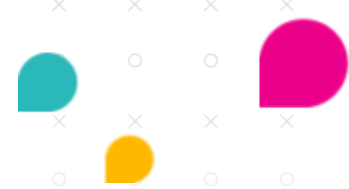
Bij de telwoorden onderscheiden we hoofdtelwoorden die een aantal of een deel aangeven en rangtelwoorden die een volgorde noemen. Rangtelwoorden eindigen altijd op -de of -ste. Een onderverdeling is nog dat het kan gaan om een bepaald of een onbepaald hoofd- of rangtelwoord. 'Twee vijfde' is een bepaald hoofdtelwoord, 'laatste' is een onbepaald rangtelwoord. Het telwoord 'één' spreek je uit met een lange ee. Er horen bij deze afdeling negen oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek D: Voornaamwoorden

Persoonlijke voornaamwoorden kunnen zijn: ik, je, jij, hij, zij, u, het, we, wij, jullie, me, mij, je, jou, hem, haar, ons, hen. Je gebruikt ze bijvoorbeeld als onderwerp of als lijdend voorwerp van de zin.

Een bezittelijk voornaamwoord zegt van wie iets is. Je noemt het voornaamwoord alléén bezittelijk als het bezit erachter staat. Dus in 'MIJN computer' is 'mijn' een bezittelijk voornaamwoord. Maar in 'die computer is van MIJ', is 'mij' een persoonlijk voornaamwoord.

Wederkerende voornaamwoorden duiden de persoon aan die ook genoemd wordt in het onderwerp van de zin. In 'HIJ vergist ZICH' is HIJ het onderwerp en ZICH een wederkerend voornaamwoord. Andere wederkerende

voornaamwoorden kunnen zijn: me, je, ons. Maar dat kunnen ook persoonlijke voornaamwoorden zijn: hij heeft ONS gezien. Er is maar één wederkerig voornaamwoord, dat is 'elkaar'.

Onbepaalde voornaamwoorden zeggen niet precies over wie of wat het gaat. De belangrijkste zijn: men, het, je, iedereen, iemand, ieder, elk, niemand, iets, niets, een of ander(e). Voorbeeld: HET wordt al licht.

Een betrekkelijk voornaamwoord heeft meestal betrekking op een ander woord of op een hele zin. De belangrijkste zijn: die (na de-woorden), dat (na het-woorden of een hele zin) en wat (na een hele zin). Sommige betrekkelijke voornaamwoorden hebben een 'ingesloten antecedent', dus waar ze naar verwijzen is ingebouwd. Het zijn: wat (als het betekent 'datgene wat'), wie (als het betekent 'degene die'), datgene wat, dat wat, degene die.

Er zijn veel verschillende vraagwoorden (hoe, waar, wanneer etc.) maar alleen wie, wat, welk(e), en wat voor (een) kunnen een vragend voornaamwoord zijn. Zij staan 'voor een naamwoord' in de plaats: Annet wint een prijs; WIE wint een prijs.

Aanwijzende voornaamwoorden gebruik je om nadrukkelijk iets aan te wijzen. Het zijn: deze, die, dit, dat, zulke, zo'n, degene, datgene. Bij de-woorden gebruik je deze of die. Bij het-woorden gebruik je dit of dat. De rubriek bestaat uit negen oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek E: Voorzetsel, voegwoord, tussenwerpsel

Voorzetsels staan meestal voor een woord of een woordgroep en geven vaak een plaats aan: de kast, onder de kast, naast de kast. Bepaalde woorden zijn soms voorzetsel en soms bijwoord. Als ze alleen staan, zijn ze bijwoord. Horen ze bij een woordgroep, dan zijn ze voorzetsel: We eten BUITEN de deur (voorzetsel). Wil jij de vuilnisbak BUITEN zetten? (bijwoord). Veel werkwoorden en woordgroepen komen alleen voor in combinatie met een vast voorzetsel. Daar zijn geen regels voor, je moet de combinaties onthouden. Vaste voorzetsels hebben meestal geen letterlijke betekenis meer. Voorbeelden: aandacht besteden ... aan, bang zijn ... voor, aandringen ... op, hunkeren ... naar.

Voegwoorden voegen twee woorden, twee woordgroepen of twee zinnen aan elkaar: koffie of thee (woorden); wil je een kopje koffie of een kopje thee? (woordgroepen); wil je een kopje koffie of wil je een kopje thee? (zinnen). Nevenschikkende voegwoorden zoals en, of, maar, want en dus, verbinden twee woorden, twee woordgroepen of twee hoofdzinnen met elkaar. In een hoofdzin staat de persoonsvorm meestal op de eerste of op de tweede plaats. Als je een nevenschikkend voegwoord weglaat, hou je twee complete zinnen over: [Ik ben te laat] en [dat is vervelend]. Aan voegwoorden kun je meestal zien welk verband er tussen woorden, woordgroepen of zinnen bestaat. Bij nevenschikking zijn dat: opsomming, tegenstelling, reden en gevolg. Onderschikkende voegwoorden staan aan het begin van de bijzin. Die zin kun je vaak weglaten of je kunt hem vervangen door één woord. Als je een onderschikkend voegwoord weglaat, is de tweede zin niet langer compleet: Karel vroeg (of Irma thuis was) - Karel vroeg iets. Ook onderschikkende voegwoorden kunnen een verband aangeven, bijvoorbeeld: tijd (voordat, nadat, terwijl), doel (om), reden of oorzaak (omdat, doordat) of voorwaarde (als, wanneer).

Tussenwerpsels maken een zin vaak levendig. Ze vormen géén onderdeel van een woordgroep en ze zijn ook géén zinsdeel. Je kunt ze zonder meer weglaten en dan hou je een goedlopende zin over. Voorbeelden van tussenwerpsels: Nou nou, ja ja, kom kom, lieve hemel, nee maar, ach, sorry, tjonge, oeps, koest, gefeliciteerd, dank u, bravo, hallo, proost. De rubriek bestaat uit acht oefeningen met zeven verschillende oefenvormen.

Rubriek F: Structuur van zinnen en zinsdelen

Zinnen bestaan uit zinsdelen. Een zinsdeel kan uit een of meer woorden bestaan. Lange zinsdelen zijn opgebouwd uit een kern en een of meer bepalingen ervoor en/of erna. Als de kern van het zinsdeel een zelfstandig naamwoord is, heten alle bepalingen bijvoeglijke bepalingen. In de woordgroep 'die lieve, knappe zus van jou' is zus de kern en zijn er vier bijvoeglijke bepalingen: die, lieve, knappe, en van jou. De kern van een woordgroep kun

je niet weglaten, de bepalingen wel. Een uitzondering vormen de lidwoorden, die moeten wel altijd blijven staan. Bijvoeglijke bepalingen kunnen zelf ook weer een complete zin vormen. Je hebt dan een zin in een zin. Je noemt zo'n zin een bijvoeglijke bijzin.

Of woorden een zinsdeel vormen, kun je nagaan door te kijken of ze samen vóór de persoonsvorm staan of kunnen staan. Een werkwoord is persoonsvorm als je hem in de zin in een andere tijd kunt zetten. Enkelvoudige zinnen hebben één persoonsvorm, samengestelde zinnen hebben er meer. Een samengestelde zin bestaat uit twee of meer hoofdzinnen of uit een of meer hoofdzinnen met een bijzin erin. In een hoofdzin staat de persoonsvorm op de tweede plaats, in een bijzin staat de persoonsvorm ergens achteraan. Bij twee of meer hoofdzinnen spreek je van nevenschikking. De zinnen staan naast elkaar en zijn gelijkwaardig. Er staat meestal een nevenschikkend voegwoord tussen (en, maar, want etc.).

Bij een hoofdzin met bijzin erin is er sprake van onderschikking. Er staat vaak een onderschikkend voegwoord in (terwijl, omdat, doordat etc.). De bijzin kun je vaak vervangen door één woord of je kunt hem helemaal weglaten. De rubriek bestaat uit negen oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek G: Gezegde

Het gezegde is het centrale zinsdeel van de zin waar andere zinsdelen betrekking op hebben. We onderscheiden twee soorten gezegdes: werkwoordelijke en naamwoordelijke. Een werkwoordelijk gezegde bestaat gewoonlijk uit werkwoorden. Het woord 'te' hoort erbij als er een werkwoord achter staat. Hetzelfde geldt voor de samenstelling 'aan het'. Niet-werkwoordelijke onderdelen van een vaste uitdrukking met figuurlijke betekenis vormen één geheel met de werkwoorden die erin voorkomen. De héle uitdrukking hoort dan bij het werkwoordelijke gezegde.

Een naamwoordelijk gezegde duidt een toestand, hoedanigheid, functie etc. van het onderwerp aan. Het bestaat uit een werkwoordelijk deel en een naamwoordelijk deel. In het werkwoordelijke deel staat altijd een koppelwerkwoord. De belangrijkste koppelwerkwoorden zijn: zijn, worden, lijken, blijven. Minder belangrijke zijn: schijnen, blijken, heten, dunken, voorkomen. Een koppelwerkwoord 'koppelt' een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord, een bijwoord, een voornaamwoord, een voorzetsel, of een woordgroep met een van deze woordsoorten als kern aan het onderwerp van de zin. Om te bepalen of je met een werkwoordelijk of naamwoordelijk gezegde te maken hebt, kijk je eerst of er een werkwoord is dat koppel-werkwoord zou kunnen zijn.

De negen koppelwerkwoorden kunnen ook voorkomen als zelfstandige werkwoorden of hulpwerkwoorden. Alleen als ze samen met woorden van een andere woordsoort iets zeggen over het onderwerp is er sprake van een naamwoordelijk gezegde. Als in het werkwoordelijke deel van een naamwoordelijk gezegde meer dan één werkwoord staat, is het koppel-werkwoord nooit de persoonsvorm, maar een van de andere werkwoorden. De rubriek bestaat uit zes oefeningen met drie verschillende oefenvormen.

Rubriek H: Onderwerp

Het onderwerp is het zinsdeel waar het gezegde iets over zegt. Het bestaat gewoonlijk uit een naamwoord, een woordgroep met een naamwoord als kern of een (onderwerp)zin. Naamwoorden kunnen zijn: een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord. Je vindt het onderwerp door te vragen: WIE of WAT + gezegde. Het antwoord op die vraag is het onderwerp.

Voorbeelden van soorten onderwerpen:- Gisteren is Jos (zelfstandig naamwoord) thuisgekomen.- Die iPhone met dat grappige hoesje (zelfstandignaamwoordgroep) is van mij.- Ik (voornaamwoord) wilde je nog even bedanken.- Het (voornaamwoord) vriest vannacht licht.- Hardlopen (infinitief als zelfstandig naamwoord) is gezond.- Op blote voeten lopen (infinitief in zelfstandignaamwoordgroep) is heerlijk.- Dat oma het niet meer kan onthouden (onderwerpszin) is begrijpelijk.

In complete samengestelde zinnen heeft elke zin een eigen onderwerp en een bijbehorende persoonsvorm. Het getal van de persoonsvorm moet overeenkomen met het getal van (de kern van) het onderwerp. In beknopte bijzinnen staat geen persoonsvorm en geen onderwerp. Ook zinnen die in de gebiedende wijs staan, hebben geen onderwerp. Bij sommige onderwerpen dénk je aan meervoud, maar ze gelden in de taal toch als enkelvoud. We noemen dat een groepsonderwerp of een verzamelonderwerp. Voorbeelden: aantal, groep, directie, vee, bestuur, gereedschap, roedel, een twintigtal, men. Als het woord aantal in een onderwerp voorkomt dan is vaak zowel enkelvoud als meervoud mogelijk, maar soms dwingt de context ons wel om te kiezen. Als 'aantal' nader gespecificeerd wordt door een bijvoeglijk naamwoord, heeft enkelvoud de voorkeur. Op dezelfde wijze als 'aantal' worden gebruikt: een handjevol, een massa, een stel, een twintigtal etc. Meervoudige namen van landen (de Verenigde Staten) en instellingen (burgemeester en wethouders) krijgen een meervoudige persoonsvorm, maar bij afkortingen (de VS, B&W) is enkelvoud gebruikelijker. Bij meervoudige namen van een bedrijf of groep gebruik je enkelvoud: C&A, Natuurmonumenten. Bij Nederlandse Spoorwegen gebruik je meervoud, bij de afkorting NS echter enkelvoud. Een vaste combinatie van twee begrippen wordt als eenheid gezien en als enkelvoud behandeld (het aan- en uitzetten). Bij een onderwerp met een reeks erin gebruik je enkelvoud: zowel mijn moeder als mijn vader. Bij onderwerpen met een geleding erin gebruik je eveneens enkelvoud: driekwart van de aanwezigen. Rubriek H bestaat uit zes oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek I: Lijdend en meewerkend voorwerp

Het lijdend voorwerp of direct object duidt aan waar de werking van het gezegde op gericht is. Het kan voorkomen bij bepaalde werkwoordelijke gezegdes, niet bij een naamwoordelijk gezegde. Je vindt het lijdend voorwerp door te vragen: WIE of WAT + gezegde + onderwerp. Het antwoord op die vraag is het lijdend voorwerp. Net als een onderwerp begint een lijdend voorwerp vrijwel nooit met een voorzetsel. Sommige werkwoorden kunnen alleen maar voorkomen met een lijdend voorwerp erbij. Je noemt dat overgankelijke werkwoorden. Een voorbeeld is 'maken' (je maakt altijd IETS). Andere werkwoorden hebben juist nooit een lijdend voorwerp bij zich. Dat zijn de onovergankelijke werkwoorden. Een voorbeeld is 'klimmen' (IETS klimmen is niet mogelijk). Er zijn ook werkwoorden die zowel mét als zónder lijdend voorwerp voorkomen. Een lijdend voorwerp kan bestaan uit een woord of woordgroep, een woord met bijvoeglijke bijzin of een hele zin: de lijdendvoorwerpszin. Een wederkerend voornaamwoord is lijdend voorwerp als je er 'zelf' aan vast kunt plakken. Als dat niet kan, hoort het bij het gezegde. Een zin met een lijdend voorwerp erin heeft een actieve vorm. Je maakt daar een passieve vorm van door van het lijdend voorwerp een onderwerp te maken. Daar kan dan ook nog een door-bepaling bij.

In bepaalde gezegdes moet of kan naast een lijdend voorwerp (direct object) ook een indirect object voorkomen. Er zijn twee soorten: het meewerkend voorwerp en het belanghebbend voorwerp. Een meewerkend voorwerp komt vooral voor bij werkwoorden die iets met 'geven' of 'zeggen' te maken hebben. Het begint met 'aan' of je kunt het ervoor denken. Als er 'aan' voor staat, dan kun je dat ook weglaten. Een belanghebbend voorwerp komt net als het meewerkend voorwerp voor in zinnen die ook een lijdend voorwerp hebben. Het bestaat meestal uit een woordgroep die begint met 'voor', of door voorzetseluitdrukkingen als 'ten behoeve van' en 'in het belang van'. Als 'voor' niet de betekenis heeft van 'ten behoeve van' of 'in het belang van' dan is er sprake van een bijwoordelijke bepaling. De rubriek bestaat uit acht oefeningen in zes verschillende oefenvormen.

Rubriek J: Bijwoordelijke bepaling en voorzetselvoorwerp

Een bijwoordelijke bepaling kan uit één woord bestaan, uit een woordgroep of uit een zin. Dat is dan een bijwoordelijke bijzin. Bijwoordelijke bepalingen kun je vaak weglaten. Met de zinsdelen die je overhoudt, kun je een andere zin maken. Soms moet je dan wel de woordvolgorde veranderen. Er zijn veel verschillende soorten bijwoordelijke bepalingen. Je kunt ze vaak indelen naar de vraag waarop ze antwoord geven. Bepalingen van plaats, richting, tijd, reden en ontkenning spreken voor zich.

Hier volgen enkele voorbeelden die wat lastiger zijn. - De zin 'de tekst is geschreven DOOR ADRIAAN VAN DIS' staat in de lijdende vorm. De bepaling die met 'door' begint heet: bepaling van de handelende persoon. - In

'DOOR DE SNEEUW werd alles wit' lees je een oorzaak in de door-bepaling. Dat heet: een bepaling van causaliteit. - In 'zij gaat EEN ENKELE KEER stappen' gaat de bepaling over 'hoe vaak.' Dat heet: een bepaling van frequentie. - In 'HOE OUDER HOE GEKKER' geeft de bepaling aan welke relatie er bestaat tussen het een en het ander. Het is een bepaling van verhouding. - In 'ZO moet je dat aanpakken' geeft de bepaling aan op welke manier iets moet (hoe). Dat is een bepaling van hoedanigheid. - In 'je mag wel mee, MITS JE STIL BENT' geeft de bijwoordelijke bijzin een voorwaarde aan. - In 'HOEWEL IK MIJN BEST DEED, haalde ik het niet' geeft de bepaling aan 'ondanks dat'. Dat noem je een bepaling van toegeving. - In 'NATUURLIJK heeft hij het gedaan' laat de taalgebruiker merken hoe hij er zelf over denkt. Dat heet een bepaling van modaliteit.

Een voorzetselvoorwerp begint met een voorzetsel dat vast bij een werkwoord of bij een naamwoordelijk gezegde hoort. Het duidt de zelfstandigheid aan waar de werking van het gezegde betrekking op heeft. Je kunt een voorzetselvoorwerp (vzv) nooit weglaten! Het voorzetsel van een voorzetselvoorwerp heeft meestal geen letterlijke betekenis. Een bijwoordelijke bepaling begint ook vaak met een voorzetsel maar dat kan meestal vervangen worden door een ander voorzetsel. De hele bepaling kun je bovendien vaak weglaten. Bij een voorzetselvoorwerp kan dat niet. Het voorzetsel van een bijwoordelijke bepaling heeft meestal een letterlijke betekenis. Vaste combinaties die een voorzetselvoorwerp opleveren zijn bijvoorbeeld: bang zijn voor, bedroefd zijn over, twijfelen aan, genieten van, informeren naar en zich verzetten tegen. Het voorzetselvoorwerp lijkt op het lijdend voorwerp. Er zijn twee belangrijke verschillen: [1] Het voorzetselvoorwerp komt ook bij naamwoordelijke gezegdes voor; het lijdend voorwerp niet. [2] Het voorzetselvoorwerp begint altijd met een voorzetsel; het lijdend voorwerp vrijwel nooit. Rubriek J bestaat uit zeven oefeningen met zes verschillende oefenvormen.

Rubriek K: Bepaling van gesteldheid

Een bepaling van gesteldheid voegt nadere informatie toe over de handeling die in het gezegde tot uitdrukking komt en is in dat opzicht vergelijkbaar met een bijwoordelijke bepaling. Tegelijkertijd verwijst zij naar hetzij het onderwerp, hetzij het lijdend voorwerp van de zin. In dat opzicht is zij vergelijkbaar met een bijvoeglijke bepaling.

Voorbeeld 1: Thea bladerde koortsachtig door het tijdschrift --> de bepaling 'koortsachtig' gaat over Thea [o] én over de manier waarop ze bladerde. Voorbeeld 2: Mijn vader vond Leo erg naïef --> De bepaling 'naïef' gaat over Leo [lv] én over dat mijn vader dat vond.

Er zijn drie typen bepalingen van gesteldheid: Het type 'tijdens de handeling' noemt men ook wel predicatieve toevoeging. Het drukt een actie uit die weliswaar gelijktijdig met de handeling plaatsvindt, maar die voor die handeling niet noodzakelijk is. Dit type kan vaak door een bijzin met 'terwijl' vervangen worden: Huilend (terwijl ze hilde)... Een predicatieve toevoeging kan ook met het voegwoord 'als' beginnen: Als laatste erfgenaam ... Een woordgroep die met 'als' begint en over een hoedanigheid gaat, is meestal een bepaling van gesteldheid.

Het type 'ten gevolge van de handeling' noemt men ook wel resultatieve werkwoordsbepaling. Zij drukt het gevolg van de handeling uit en is daarmee eigenlijk onmisbaar, bijvoorbeeld in: 'Henk verfde het hek [lv] groen.' en 'Marianne [o] treedt op als voogd.'

Het type 'volgens de handeling'. Ook hier is de uitgedrukte gesteldheid eigenlijk afhankelijk van het werkwoord. Zij houdt weliswaar verband met de handeling van het werkwoord maar is daar geen gevolg van. Bijvoorbeeld: 'Het lawaai [o] klonk onheilspellend.' Vaak geeft deze bepaling een opvatting weer van het onderwerp over het lijdend voorwerp. In het gezegde komt dan ook vaak een werkwoord voor als 'vinden', 'achten' of 'verklaren'. Bijvoorbeeld in: 'Ik acht/vind/verklaar deze locatie [lv] ongeschikt.' Deze rubriek bestaat uit vijf oefeningen met vier verschillende oefenvormen.

Rubriek L: Alle woordsoorten

In deze rubriek wordt alle stof over het benoemen van woordsoorten herhaald in een meerkeuzeoefening met vragen bij een tekst. Er zijn drie van dit soort oefeningen waarmee alle stof nog een keer geoefend kan worden.

Rubriek M: Alle zinsdelen

In deze rubriek wordt alle stof over het ontleden van constituenten en zinnen herhaald in een meerkeuzeoefening met vragen bij een tekst. Er zijn drie van dit soort oefeningen waarmee alle stof nog een keer geoefend kan worden.

Achtergrondinformatie

Achtergronden van Grammatica 3F

Vanwege de zorg over het kennisniveau van taal en rekenen formeerde het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen. Deze expertgroep (commissie Meijerink) kreeg als opdracht om te adviseren wat leerlingen op het gebied taal en rekenen moeten kennen en kunnen op verschillende momenten in hun onderwijs carrière. Het resultaat is beschreven in het rapport 'Over de drempels met taal en rekenen' (2008). In dit advies formuleert de Expertgroep:

- 'doorlopende leerlijnen' die ervoor zorgen dat het onderwijsresultaat van de ene sector naadloos aansluit op dat van de andere;
- 'referentieniveaus' met beschrijvingen van kennis en vaardigheden die leraren houvast bieden voor het bepalen, volgen en stimuleren van de ontwikkeling van leerlingen.

Het advies bestaat uit een hoofdrapport en voor zowel taal als rekenen een deelrapport. De rapporten zijn te downloaden vanaf de site van de Stichting Leerplanontwikkeling (www.slo.nl).

Drempels

Het rapport van de Expertgroep Meijerink geeft aan wat leerlingen op belangrijke momenten in hun schoolloopbaan moeten kennen en kunnen. Deze belangrijke momenten worden ook wel 'drempels' genoemd en behelzen de overgangen tussen basisonderwijs, vmbo, havo, mbo, vwo, hbo en universiteit. Als leerlingen deze drempels makkelijker kunnen nemen, hebben ze meer kans op een optimale schoolloopbaan. Om ze hierbij te helpen, heeft de Expertgroep beschrijvingen van vier niveaus geformuleerd: 1F, 2F, 3F en 4F. Deze niveaus beschrijven de kennis en vaardigheden die de leerlingen op de drempelmomenten moeten beheersen.

Niveau	Fundamentele kwaliteit	Drempel
1F	Eind primair onderwijs	Van po naar vo
2F	Eind vmbo	Van vo fase 1 naar vo fase 2 / van vmbo naar mbo
3F	Eind mbo-4 en havo	van vo en mbo naar hbo
4F	Eind vwo	van vo naar wo

Domeinen

In het rapport 'Over de drempels met taal' onderscheidt de Expertgroep vier domeinen: (1) mondelinge taalvaardigheid, (2) lezen, (3) schrijven en (4) taalbeschouwing (grammatica) en taalverzorging. Het referentiekader Nederlandse taal voor het domein begrippenlijst en taalverzorging op de basisschool is door de SLO uitgewerkt in een rapport Leerstoflijnen begrippenlijst en taalverzorging. Eveneens te downloaden vanaf de site van de SLO.

De stof van Grammatica 3F valt onder domein 4 waarin onderscheid gemaakt wordt tussen taalbeschouwing (grammatica), spelling, werkwoordspelling en leestekens. Naast Grammatica 3F heeft Kurve daarom 3F-programma's ontwikkeld voor het leren van Spelling, Werkwoordspelling en Leestekens. Met deze vier programma's dekken we domein 4 dus geheel af.

Taalbeschouwing volgens de commissie Meijerink

De Werkgroep Taal van de commissie Meijerink heeft een poging gedaan om de taalbeschouwelijke kennis en vaardigheden die nodig zijn voor het volbrengen van taalactiviteiten (met name voor schrijven), op basis van de gebrekkige beschrijvingen in kerndoelen en eindtermen tot stand te brengen. De Werkgroep beperkt zich hiermee tot het instrumentele perspectief op taalbeschouwing: dat wat nodig is om goed te kunnen schrijven.

Beheersingsniveaus voor taalbeschouwing kunnen nauwelijks worden gedefinieerd met kwalitatieve verschillen: op alle niveaus moeten leerlingen aspecten in enige mate beheersen: leerlingen moeten steeds minder grammaticale fouten in gesproken en geschreven taal maken, steeds beter regels voor correct taalgebruik beheersen en steeds beter in staat zijn om op taalverschijnselen te reflecteren. Het gaat dus vooral om een graduele toename in beheersing en niet zozeer om het leren beheersen van steeds andere onderdelen. Dit betekent dat er in een curriculum ruimte moet zijn voor veel herhaling van dezelfde leerstof, niet alleen binnen een schooltype, maar ook over schooltypen heen. Leerlingen en leerkrachten moeten dus schoolbreed naast aandacht voor de inhoud van teksten, apart aandacht besteden aan het correcte gebruik van taalelementen, iets wat door de ondergeschoven en impliciete rol van taalbeschouwing in de bestaande kerndoelen en eindtermen te veel op de achtergrond lijkt geraakt.

Uit veel onderzoek blijkt dat de cognitieve belasting bij het schrijven van tekst zo groot is dat het niet mogelijk is tegelijkertijd aandacht te besteden aan inhoudelijke en vormelijke aspecten van formulering. Daarom is het in het onderwijs van belang deze twee aspecten van het schrijven afzonderlijk aandacht te geven. Een belangrijk doel van het onderwijs in taalbeschouwing en taalverzorging is dat leerlingen efficiënt kunnen omgaan met de vormelijke eisen die het schrijven van tekst aan hen stelt. Een steeds vlottere beheersing van spellingconventies en een steeds betere kennis van grammaticale structuren vereist onderhoud gedurende de gehele schoolloopbaan. De beste vorm van onderhoud bestaat uit frequent gebruik van grammaticale en spellingvaardigheden bij het zelf schrijven van tekst, ondersteund door docenten die leerlingen telkens opmerkzaam maken op de grammaticale en spellingkwetsies die nog onvoldoende beheerst worden.

Het lijkt geen twijfel dat leerlingen in het kader van het taalonderwijs en het onderwijs in Nederlands de beschikking moeten krijgen over begrippen die het mogelijk maken om over taal te denken en te spreken. Dergelijke begrippen zijn essentieel voor het taalonderwijs, vanuit een instrumentele visie op taalbeschouwing.

De Werkgroep realiseert zich dat een belangrijk deel van het taalbeschouwingsonderwijs bestaat uit het aanleren en bijschaven van een metatalige woordenschat bij leerlingen gedurende hun hele schoolloopbaan. Om dit aspect van taalbeschouwing te benadrukken heeft de Werkgroep uit diverse bronnen een lijst samengesteld van metatalige begrippen die voor het onderwijs van belang geacht worden.